

BRANDSTIFTER HVEM – HVORFOR

AF BIRTE KJELDBJERG

Brandstiftere er oftest ensomme, kontakthæmmede og indadvendte personer, der afreagerer psykiske belastninger ved at sætte ild på. Det fremgår af en ny undersøgelse fra efteråret 1995, udarbejdet af artiklens forfatter i forbindelse med overbygningssuddannelse i forskning og evaluering på De sociale højskoler i Århus og Odense.

INTRODUKTION

Brandstiftelse er en særdeles farlig form for kriminalitet ofte med store menneskelige og økonomiske omkostninger til følge. Ifølge den danske straffelov er strafferammen helt op til fængsel på livstid for forsætlig brandstiftelse. Gennem mange års arbejde med kriminelle dels inden for kriminalforsorgen, dels på Retspsykiatrisk afdeling, har jeg været i kontakt med mange brandstiftere. Jeg har altid haft svært ved at blive klog på denne gruppe kriminelle. De synes umiddelbart anderledes end andre kriminelle og forekommer at være en meget heterogen gruppe personer, som udadtil virker meget forskellige. Jeg besluttede mig for at lave en undersøgelse om brandstiftere for at finde ud af, hvem brandstifteren er - har social baggrund nogen indflydelse på, om man bliver brandstifter - er der fælles karaktertræk for brandstiftere - og hvad er årsag til brandstiftelsen.

Formålet har været at få større viden om og et grundigere kendskab til brandstifterne med henblik på dels at blive bedre til at forebygge brandstiftelse, dels bedre til at behandle denne kategori af retspsykiatriske patienter. Jeg havde på baggrund af min erfaring fra arbejdet med brandstiftere samt fra litteraturn gennemgang følgende hypoteser: Brandstiftere er ofte

- enlige med ringe netværk
- ikke-voldelige
- misbrugende
- dårligt begavede
- psykotiske.

PROBLEMETS OMFANG

På årsbasis har der i Danmark gennem de seneste 10 år været mellem 1500 og 2000 anmeldte sager om brandstiftelse. Det drejer sig om alle former for brandstiftelse og kun ca. 1/3 opklares. På årsbasis har der tilsvarende gennem de seneste 10 år været ca. 100 domfældelser for forsætlig brandstiftelse. Behandlingsdomme er ikke medtaget, idet der ikke findes tilgængelige statistiske oplysninger på antal behandlingsdomme.

AFGRÆNSNING, METODE OG LOVGRUNDLAG

Undersøgelsen er en kvantitativ undersøgelse baseret på oplysninger indhentet fra mentalerklæringer, der er udarbejdet på Retspsykiatrisk Afdeling, Psykiatrisk Hospital i Århus, i perioden 1984-1994. Det drejer sig om i alt 127 erklæringer på personer, der er sigtet for forsætlig brandstiftelse i.h.t. straffelovens §§ 180 eller 181.

Undersøgellesgruppen er det samlede antal brandstiftere, som er mentalundersøgt i perioden. Det drejer sig således om en totalundersøgelse.

Formålet med en mentalerklæring er at give retten oplysninger om den sigtedes tilstand på gerningstidspunktet og på undersøgelsestidspunktet, og i forbindelse hermed at fremsætte en udtalelse om sanktionsvalg. Erklæringen bør blandt andet indeholde en omfattende social anamnese, beskrivelse af den psykiske udvikling, legemlige sygdomme, som kan have betydning for sagen, og oplysning om evt. misbrug. Herudover skal erklæringen indeholde oplysninger om tidligere kriminalitet, en nøje beskrivelse af sigtedes psykiske tilstand før, under og efter gerningstidspunktet, evt. psykologisk testning, den sigtedes egne oplysninger om den påsigtede kriminalitet, samt evt. oplysninger fra pårørende. Erklæringen skal munde ud i en indstilling til retten, hvoraf det fremgår, om den sigtede skal indstilles til en behandlingsdom, og i givet fald hvilken form for behandlingsdom det skal være.

Det er retten, der træffer bestemmelse i henhold til retsplejelovens § 809, om den sigtede skal mentalundersøges, og om det i givet fald skal foregå under indlæggelse eller som ambulante foranstaltning.

UNDERSØGELSESRESULTATER

Kønsfordelingen er 109 mænd og 18 kvinder. Aldersfordeling 17-68 år. Gennemsnitsalder ca. 30 år. Der er overvægt af de yngre årgange, idet gruppen op til 30 år udgør knap 60%, og de 17-20 årige udgør alene godt 20% af samtlige undersøgelsespersoner.

OPVÆKSTFORHOLD

Undersøgelsen viser, at de undersøgte gennemgående har haft socialt belastede opvækstforhold. Knap 40% har været anbragt uden for eget hjem i kortere eller længere tid på institution eller i familiepleje eller en kombination heraf. Knap halvdelen har været udsat for forældres samlivsophævelse, og ca. 1/3 har været udsat for vold i hjemmet enten i form af omfattende korporlig afstraffelse eller som tilskuer til vold, f.ex. når faderen slog moderen. I mindst 1/4 af tilfældene har forældrene haft et misbrug af specielt alkohol under observandens vækst.

Vedrørende skolebaggrund viser undersøgelsen, at knap 1/3 har afsluttet skolegangen med 8. klasse eller derunder. Godt 1/5 har 9 års skolegang, mens 1/4 har afsluttet skolegang med 10. klasse. Kun 8% har studentereksamen eller tilsvarende. Et markant højt antal har haft problemer i skoleforløbet. I alt godt 60% har haft enten indlæringsproblemer og/eller sociale/adfærdsmæssige problemer i form af

specielt mobning. Det kan således ikke undre, at så mange har afsluttet skolegangen tidligere end normalt.

SOCIALE FORHOLD I VOKSENTILVÆRELSE

Knap 3/4 af de undersøgte havde ingen uddannelse, og kun 3% var under uddannelse på undersøgelsestidspunktet. Kvinderne havde samlet en betydelig dårligere uddannelsesmæssig baggrund end mændene.

Det store flertal, i alt ca. 2/3, var enten pensionister eller arbejdsløse. Heraf havde knap halvdelen socialpension, mens godt halvdelen var arbejdsløse. De arbejdsløse levede hovedsageligt af bistandshjælp. Kun 3% modtog arbejdsløshedsunderstøttelse. Det er således et bemærkelsesværdigt højt antal, der ikke er tilknyttet arbejdsmarkedet.

Ligeledes var der et markant højt antal af de undersøgte, der levede alene på gerningstidspunktet, i alt 89% af de undersøgte. Knap halvdelen havde dog tidligere haft et eller flere samlivsforhold, ligesom godt halvdelen havde et eller flere børn.

Vedrørende tilknytning til arbejdsmarkedet viser undersøgelsen, at ca. 2/3 af kvinderne enten aldrig har været i arbejde eller arbejdet under 12 måneder mod tilsvarende 27% af mændene. Modsat har ca. 40% af mændene været i arbejde over 3 år.

MISBRUG

Ingen af de undersøgte havde misbrug af heroin og kokain. Over halvdelen havde et aktuelt misbrug af alkohol, og ca. hver syvende var hashmisbruger.

På gerningstidspunktet var ca. 60% påvirket af alkohol, og knap 9% var påvirket af hash.

I alt var knap 2/3 af de undersøgte på gerningstidspunktet påvirket af alkohol, medicin, hash eller en blanding heraf.

PERSONLIGHEDSTRÆK

Godt 2/3 af undersøgelsesgruppen var skønnet begavet inden for normalområdet, mens godt 1/5 var begavet under normalområdet og 8% over normalt begavet. Over 2/3 var ligeledes betegnet som unodne personer. Ca. 60% var kontakthæmmede personer, og godt halvdelen havde ingen venner. Derimod havde over halvdelen regelmæssig kontakt med familie. Ca. 2/3 af de undersøgte blev betegnet som venlige og imødekommende personer. Mindst halvdelen var selvusikre personer med ringe selvtillid. Undersøgelsen peger ikke på nogen sammenhæng mellem seksualitet og brandstiftelse. I alt 15% af de undersøgte har oplyst at have seksuelle problemer.

TIDLIGERE KRIMINALITET

Undersøgelsen viser, at godt 60% af de undersøgte tidligere er dømt en eller flere gange for straffelovsovertrædelse. 22% er tidligere dømt for brandstiftelse, mens

knap 40% har domme for berigelseskriminalitet. Kun få har domme for volds-kriminalitet og sædelighedskriminalitet. Af kvinderne er der kun godt 1/4, der tidligere har fået dom.

ÅRSAG TIL BRANDSTIFTELSEN

Undersøgelsen viser, at den mest almindelige årsag til brandstiftelsen er en afspændingshandling, i alt ca. 1/3 af de undersøgte har anstiftet branden for at få afløb for et indre pres. Det har typisk drejet sig om situationer, hvor den undersøgte har været præget af ophobet psykisk belastning, f.ex. angst, skuffelse, fortvivlelse, og hvor den pågældende har opnået ro i sjælen ved at sætte ild på.

For godt 1/5 er årsagen affekt/ophidselse, og for godt 13% har der været tale om et råb om hjælp. Det har typisk været personer, der har haft det så elendigt både psykisk og socialt, at de ikke har set anden udvej end at sætte ild på for at få hjælp. For knap 5% er hævn årsag til brandstiftelsen.

INDSTILLING I MENTALERKLÆRING OG DIAGNOSE

62% af de undersøgte skønnes omfattet af straffelovens § 69. Det vil sige, at de har været i en tilstand af mangelfuld udvikling eller svækkelse af de psykiske funktioner. Psykiateren skal her tage stilling til, om behandling skønnes mere formålstjenlig end straf. Godt halvdelen blev indstillet til behandlingsdom eller socialpædagogisk foranstaltning, mens resten blev henvist til almindelig straf.

27% var omfattet af straffelovens § 16 og var således enten åndssvage eller sindssyge og kunne dermed ikke straffes. I stedet anbefaledes behandlingsdom. Kun 2 personer blev indstillet til forvaringsdom.

I undersøgelsen er diagnoserne fordelt på hovedgrupper. Undersøgelsen viser således, at 64% af de undersøgte er omfattet af diagnosegruppen personlighedsforstyrrelse, mens knap 20% har en funktionel psykose som f.ex. skizofreni. 16% har en organisk psykisk lidelse. Denne diagnose omfatter bl.a. psykiske lidelser forårsaget af alkoholmisbrug.

RESUME OG KONKLUSION

Undersøgelsens resultater svarer i store træk til resultaterne af de udenlandske undersøgelser, som er gennemgået i forbindelse med projektet. Dog er der flere misbrugere i denne undersøgelse. Vedrørende årsag til brandstiftelsen fremgår det dog af de udenlandske undersøgelser, at hævn er det mest dominerende motiv, hvorimod der kun er få i denne undersøgelse, som har dette motiv. Der er dog en betydelig usikkerhed ved at sammenligne med nogle af resultaterne fra de udenlandske undersøgelser, idet lovgivningen vedrørende de personer, der bliver mentalundersøgt, samt kulturbaggrund kan være meget forskellige fra danske forhold.

Undersøgelsen bekræfter stort set de forannævnte hypoteser. Dog er der færre dårligt begavede end antaget. Brandstifterne i denne undersøgelse er således gennemgående venlige, ikke voldelige, men umodne personer, der er meget ensomme,

og som har et alkoholproblem. De har svært ved at bearbejde psykiske belastninger og svært ved følelsesmæssig kommunikation. På baggrund af undersøgelsen vil en typisk brandstifterprofil være som følgende:

Mand, 25-30 år, der har haft en utryg og uharmonisk opvækst med problematisk skolegang. Han har afsluttet skolen med 9. klasse. Han har ingen uddannelse, er arbejdsløs og på bistandshjælp eller evt. førtidspensionist. Han er begavet inden for normalområdet. Han bor alene, har ingen kæreste, men har måske haft et enkelt samlivsforhold. Han har kontakt til sin familie, men har ingen venner. Han er en umoden personlighed med et venligt gemyt, men meget kontakthæmmet. Han har ringe selvtillid og er sandsynligvis noget indadvendt af natur. Han har et betydeligt forbrug af alkohol og kan evt. betegnes som alkoholmisbruger. Han er tidligere dømt for berigelseskriminalitet. Evt. har han også en tidligere dom for brandstiftelse. Sandsynligvis har han diagnosen personlighedsforstyrrelse. Han har svært ved at bearbejde psykiske belastninger.

BEHANDLINGSFORSLAG

Undersøgelsen peger helt klart på, at ensomhed er et af de helt store problemer for brandstifterne. Der må derfor som led i en behandling ydes hjælp til at skabe gode sociale netværk, f.ex. via de tilbud, der findes i offentlig regi. Der må evt. fastsættes vilkår om, at den dømte undergiver sig behandling for alkoholmisbrug, og endelig bør samtaleterapi være et led i behandlingen med det formål, at den dømte får mere egenindsigt og dermed bliver bedre til at klare psykisk belastende situationer. Endelig vil en del, specielt de psykotiske, have behov for medicinsk behandling.

Adresse: Birte Kjeldbjerg

Ledende socialrådgiver

Retspsykiatrisk Afdeling

Psykiatrisk Hospital i Århus, DK 8240 Risskov

LITTERATUR

- Adserballe, Hans*: Retspsykiatri, kap. 22 i Hemmingsen, Ralf m.fl.: Klinisk Psykiatri, Munksgaard 1994.
- Helweg, H.*: Den retslige psykiatri i kort omrids. København 1949.
- Jørgensen, Herluf Stahl*: Pyromani. Specialopgave i psykologi, København 1972.
- Kriminalstatistik 1984-1993*.
- Puri, B. K., Baxter, R. & Cordess, C. C.*: Characteristics of Fire-Setters. A Study and Proposed Multiaxial Psychiatric Classification. British Journal of Psychiatry 1995, 166, p. 393-396.
- Qvarsell, Roger*: Utan vett och vilja. Forlaget Carlson, Stockholm 1993.
- Rix, K. J. B.*: A Psychiatric Study of Adult Arsonists. Medicine, Science and the Law, vol. 34, no. 1, p. 21-34, 1994.
- Soothill, Keith*: Arson, kap. 9 i Bluglass, R. & Bowden, P.: Principles and Practice of Forensic Psychiatry. Edinburgh, Churchill Livingstone 1990.
- Strømgren, Erik*: Psykiatri, 12. udgave, Munksgaard 1976.
- Sørensen, Thorkild*: Kap. 14 i Hemmingsen, Ralf m.fl.: Klinisk Psykiatri, Munksgaard 1994.